

Ziya Nur Aksun

***

Yozlaşma/Yenileşme/Değişim Kışkacında
Dört Muzdarip Padişah
[III. SELİM • IV. MUSTAFA • II. MAHMUD • I. ABDÜLMECİD]

Yayına Hazırlayan:
Erol Kılınç

İÇİNDEKİLER

Sunuş	13
-------------	----

III. SELİM HAN

Tahta Çıkışı ve Fikirleri	15
Muharebeye Devam Kararı ve İlk Tedbirler, Malî Sıkıntıya Karşı Saltanatın Büyük Gayreti	16
Tuna Cephesinde Rus Saldırısı ve Barış Girişimlerinin Reddi	19
Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Azli ve Cenaze Hasan Paşa'nın Sadâreti	20
İsveç'le İttifak Yapılması	20
Fokşani Ric'ati	21
Buza (Buseu) Bozgunu ve İsmail Zaferi	21
Belgrad'ın Düşmesi, Serdarın Azli ve Gâzi Hasan Paşa'nın Sadâreti	24
Prusya ile İttifak Yapılması	25
Sadrazam Gâzi Hasan Paşa'nın Ölümü ve Şerif Paşa'nın Sadrazamlığı	27
Karadeniz'de Ruslar'la Yapılan Deniz Savaşları ve Osmanlı Bahriyesinin Durumu	28
Avusturya'ya Karşı Yerköyü Zaferi	29
Reichenbach Anlaşması, Avusturya-Osmanlı Mütarekesi	30
Bâbüâlî'nin Kırım İçin Rusya'ya Karşı Bir İttifak Manzumesi Oluşturmak Üzere Gösterdiği Siyasî Faaliyet	31
Kili ve İsmail'in Düşmesi	32
Ruşçuklu Hasan Paşa'nın İdamı ve Koca Yusuf Paşa'nın İkinci Sadâreti	34
Maçin'in Düşmesi (Nisan 1791/1205), Muharebeler ve Ruslar'ın Kalas'a Çekilmesi	35
Avusturya ile Yapılan Zıştovi Barış Anlaşması	36
Ruslarla Kafkasya'daki Çarpışmalar ve Şeyh Mansur'un Direnişi	37
Donanmanın Karadeniz Harekâtı	38
Yaş Anlaşması (9 Ocak 1792/14 Cemaziyülevvel 1206)	39
İslahat Girişimlerine Başlangıç	41
Koca Yusuf Paşa'nın Azli ve Dâmâd Melek Mehmed Paşa'nın Sadâreti	41
İstanbul Yangını (13 Eylül 1792/26 Muharrem 1207)	42
Osmanlı Devleti'nin Genel Görünüşü ve Hıristiyan Kavimlerinin Vaziyeti	42
"Büyük Grek Projesi" yahut Rusların "Doğu Roma" Hayalleri	44

6 • Dört Muzdarip Padişah

"Ararat Krallığı Projesi"	45
Osmanlı Asya, Avrupa ve Afrika'sının Vaziyeti ve Eyaletlerdeki Kıpırdanmalar	46
Devlet Otoritesi Neden Sarsıldı? Alınan Tedbirler Nelerdi? Nerede Yanlışlık Yapıldı?	47
Fransa ile Dostluğa Temayül	57
Melek Mehmed Paşa'nın Azli ve Mehmed İzzet Paşa'nın Sadâreti	58
Yine Büyük Bir İstanbul Yangını	59
Pazvandoğlu Hareketi, Sebepleri ve Neticesi.....	59
Siyasî Durumlarda Değişme: (Fransa ile Savaş)	61
Yedi Ada Cumhuriyeti ve Fransa'nın Mısır Eyaletine Göz Dikmesi	61
Napoléon'un Mısır'a Çıkışı, Buradaki Dikkate Değer Faaliyeti	64
Rahmaniye Muharebesi (13 Temmuz 1798/29 Muharrem 1213)	66
Ehramlar Muharebesi (22 Temmuz 1798/8 Safer 1213)	67
Abukır'da Fransız Donanmasının İngilizler Tarafından Yakılışı (1 Ağustos 1798).....	67
Kahire İsyanı (21 Ekim 1798) ve Neticesi	68
İzzet Mehmed Paşa'nın Azli ve Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın Sadâreti	70
Yesârî Mehmed Es'ad Efendi ile Şeyh Gâlib'in Vefâtı	70
Fransa'ya Harb İlanı (2 Eylül 1798/21 Rebülevvel 1213).....	72
İngiltere ve Rusya ile İttifak Akdi; "Yedi Adalar Cumhuriyeti"nin Osmanlı Devleti'ne Bağlanması	72
Napoléon'un Suriye'ye Girişi ve Akkâ'da Geri Çekilmeye Mecbur Oluşu (21 Mayıs 1799)	73
Osmanlı Devleti'nin Mısır İşgaline Karşı Hareketi, Ebukır (Abukır) Mağlubiyeti, Bonapart'ın Kaçışı	76
Mısır'ın Fransızlarca Boşaltılması	78
Heliopolis (Aynü's-Şems) Muharebesi	79
Osmanlı-Fransız Barışı (25 Haziran 1802/1217).....	81
Önemli Olaylar	83
Vehhabîlerin Tâifi Ele Geçirmeleri.....	83
Avrupa'nın Durumu ve Yusuf Ziya Paşa'nın İstifası ile İsmail Paşa'nın Sadâreti	83
Mısır Ahvali ve Mehmed Ali'nin Valiliği.....	84
Osmanlı-Rus İttifakının Yenilenmesi ve Fransa'ya Temâyül	86
Ragusa'nın Devlet-i Aliyye'den Tamamen Ayrılışı.....	87
Nizam-ı Cedîd'in Rumeli'de Kurulması İsteği ve İkinci Edirne Vak'ası.....	89
Osmanlı – Rus Harbi	92
Sırp İsyanı; Rusya'nın Memleketeyn'i İşgali Üzerine Harb İlanı; İsmail ve Yerköyü Galibiyetleri.....	92
Rusya ile Harbe Mâni Olmak İçin İngiliz Akdeniz Donanmasının İstanbul Önlerine Gelişi, Bir Şey Yapamadan Ric'ati ve Hezimetini, Bunu Telâfi İçin İskenderiye'yi İşgal Teşebbüsleri. 95	
Osmanlı Ordusunun Cephelelerdeki Hareketi	99
İstanbul'da İsyan ve III. Selim'in Tahttan İndirilişi	101
Sebepleri, Sonuçları	101
Sultan Selim'in Tahttan İndirilmesi.....	108
Hâdisenin Küçük Bir Tahlili	110
Sultan Selim'in Şahsiyeti	112

Dört Muzdarip Padişah • 7

IV. MUSTAFA HAN

Sultan Mustafa'nın Cülûsu	115
İlk İcraat	115
Tuna Boyundaki Ordu-yı Hümâyûnun Durumu ve Sadaret Değişikliği	117
Fransız-Rus Yakınlaşması; Osmanlı Devleti'nin Taksimi Hakkındaki Tasavvurlar ve Devlet-i Aliyye'nin Dış Politikası	118
Alemdar ve Rusçuk Yârânının Düşünceleri; I. Bâb-ı Âli Baskını; Sultan Selim'in Öldürülüşü; IV. Mustafa'nın Tahttan İndirilmesi	119
Sultan Mustafa'nın Şahsiyeti	128

II. MAHMUD HAN

Sultan Mahmud'un Tahta Çıkışı	131
Sultan Selim'in Cenâze Merâsimi	132
Yâran'ın İcraatı	133
Sened-i İttifak Denilen Utanç Belgesinin İmzası (29 Eylül 1808)	136
Sened-i İttifak'ın Tahlil ve Tenkidi	140
Sekbân-ı Cedîd'in Kuruluşu	142
Alemdar Vak'ası	143
Sebepleri, Sonuçları ve Sultan Mustafa'nın İdâmı	143
Sadrızamlık ve Diğer Görevlerde Değişiklikler	152
Avrupa Kuvvet Dengesinde Değişiklik	153
Fransa'ya Karşı Türkiye-İngiltere Anlaşması (5 Ocak 1809)	153
Ruslarla Muharebe	156
Osmanlı Kuvvetlerinin Tuna Müdafaaları	156
Kanlı Tatarçe Muzafferiyeti (24 Ekim 1809)	157
Deniz Savaşları ve Doğu'da Faş Kalesinin Düşmesi	158
"Cihâd-ı Ekber" İlanı; Osmanlı Ülkelerinde Uyanan Büyük Dîni Vecd; Şumnu Muzafferiyeti ve Ruslar'ın Çekilmesi	158
Ruslar'ın Şumnu'yu Kuşatması ve Mağlubiyeti (4 Ağustos 1810)	160
Halil Paşa'nın Şehâdeti ve Rus Hainliği	161
Rus-Fransız Çekişmesi ve Osmanlı Devleti'nin Durumu	162
Yeni Sadrazam Ahmed Paşa'nın Yanlış Hareketi	163
Osmanlı-Moskof Barışı ve Bükreş Anlaşması (28 Mayıs 1812)	164
Fransız-Rus Harbi;	166
Napoléon'un Moskova Seferi	166
Napoléon'un Sonu	168
Napoléon'un Macerasının Osmanlı Devleti Bakımından Neticeleri	169
Önemli Olaylar, Gelişmeler, Yorumlar	170
Hurşid Ahmed Paşa'nın Sadareti, Sırb İsyanının Bastırılması	170
Haremeyn'in Vahhâbîler'den Temizlenmesi ve Sultan Mahmud'un "Gazi" Ünvanıyla Anılması	171
Merkezi Otoriteyi Kuvvetlendirme Çalışmaları ve Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Sadareti	173
Avrupa'nın Durumu ve Mukaddes İttifak	174

8 • Dört Muzdarip Padişah

Sadaret Değişiklikleri.....	176
Tepedelenli Ali Paşa Galesi ve Sonuçları.....	176
Hâlet Efendi'nin Davranışları ve Tahlili.....	178
Tepedelenli Ali Paşa Hakkında.....	180
Rum İsyanının Başlaması, Genişlemesi ve İsyandaki Dış Tesirler.....	182
Sadaret Değişiklikleri ve Bazı Olaylar.....	188
Patrik Grigorios'un Azledilmesi ve İdamı (25 Nisan 1821).....	188
Son Osmanlı-İran Harbi.....	189
Rum İsyanının Devamı, Avrupa Devletlerinin Yardımları, Bâb-ı Âlî'nin Sert Tavrı.....	191
Sakız İsyanı ve Tenkili.....	194
Rum İsyanının Adalara Sıçraması.....	196
Sadaret Değişiklikleri; Hâlet'in İdamı, Sultan Abdülmecîd'in Doğumu; Mısır Valisinin Mora İsyanını Bastırmakla Görevlendirilmesi.....	197
Avrupa Devletlerinin Yunan Meselesine Müdahale Arzuları ve Faâliyetleri.....	199
İbrahim Paşa'nın Mora Valiliği ile, Rum İsyanının Hemen Söndürülmesi; Rusya'daki Hükûmet Darbesi ve Netîceleri.....	200
Mehmed Saîd Gâlib Paşa'nın Azli ile Mehmed Selîm Sırrı Paşa'nın Sadâreti Ruslar'a Karşı Kafkasya Ayaklanması ve Şeyh Şâmil.....	202
Yeniçeri Ocağı'nın "Bağteten" (Birdenbire) Kaldırılması, Bu Husustaki Rivayetlerin Tahlili.....	203
Ocak Hakkındaki İftiralar ve Kaldırılmasının Tahlili.....	208
Ocağın Kaldırılmasında Tarihçilerin Kanaatleri, Muhtelif Değerlendirmeler ve Rivayetler.....	214
<i>Cevdet Paşa'nın Değerlendirmeleri</i>	214
<i>Moltke Ne Diyor?</i>	217
<i>Engelhardt'ın Görüşleri</i>	219
<i>Prens Metternich'in Tavsiyeleri</i>	220
Bu Uygulamaya Bağlı Bazı Olaylar.....	222
Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılmasının Yakın ve Uzak Fecî Netîceleri.....	224
Akkerman Anlaşması'yla Rusya'ya Tavizler Verilmesi.....	226
Navarin'de Osmanlı Donanmasının Yakılması; Bunun Sebep ve Netîceleri.....	228
Metternich: "Tebaa isyanlarının siyasiler tarafından desteklenmesi Avrupa'da büyük krizlere sebep olacaktır...".....	230
Osmanlı-Rus Harbi (1828-1829).....	232
Harbin İkinci Senesinin Elem Verici Olayları ve Moskof Ordularının İlk Defa İstanbul Yakınlarına Gelmeleri.....	237
Harb İçinde Çıkarılan Kıyafet Emirnamesi (3 Mart 1829/26 Şevval 1244).....	240
Mora'daki Vaziyet.....	242
Ve Fransa, İngiltere, Rusya'nın Baskısıyla Yunan İstiklâlinin Tarafımızdan Tasdîki.....	242
Ruslar'la İmzalanan Edirne Anlaşması ve Sonuçları.....	243
Cezâyir'in Fransa Tarafından Ele Geçirilişi ve Garb Ocakları'nın Durumu.....	245
Sultan Abdülazîz'in Doğması.....	246
Bağdad ve İşkodra Paşalarının Te'dibi.....	246
Sırbistan (29 Ağustos 1830/10 Rebülevvel 1246) ve Sisam (10 Aralık 1832/17 Recep 1248) Muhtariyetleri.....	247

Dört Muzdarip Padişah • 9

Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa	248
İsyanının Sebepleri, Osmanlı Nizâmiye Ordusunun Vali oğluna Humus, Beylan ve Konya Mağ- lûbiyetleri	248
Padişahın Rusya'dan Yardım İstemesi yahut "Yılana sarılmak"	253
Padişahın Moskof Yardımını Kabul Edişi: Hünkâr İskelesine Moskof Gemilerinin Gelişi (18 Şubat 1833)	254
Bunun Avrupa'da Uyandırdığı Heyecan ve Kütahya Sözleşmesi (8 Nisan 1833)	255
Hünkâr İskelesi Anlaşması (8 Temmuz 1833/19 Safer 1249)	256
Anlaşmaya Gösterilen Tepkiler	256
Mehmed Ali'nin Yemen, Bahreyn, Suriye ile Arabistan'daki Teşebbüsleri ve Neticeleri	257
İngiltere ile İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (6 Ağustos 1838)	260
Tarihçi Lûtfî ve Cevdet'in Görüşleri	260
Nizip Muharebesi ve Nizamiye Ordusunun Bozgunu	262
Sultan Mahmud'un Acılar İçinde Ölümü ve Şahsiyeti	265

I. ABDÜLMECİD HAN

Tahta Çıkışı ve İlk İcraatı; Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Azli ile Koca Hüsrev Paşa'nın Sadâreti; Donanmanın Mısır Vâlisi'ne Teslimi	273
Beş Devletin Mısır Meselesinin Halli İçin Bâb-ı Âlî'ye Ortaklaşa Bir Nota Vermeleri	276
Beş Devletin Şark Meselesi Hakkındaki Görüşleri	277
Tanzîmat	282
Londra'daki Hazırlık Temâsları ve Tanzîmât Mukaddemâtı	282
Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu ile "Tanzîmat-ı Hayriye"nin İlânı	285
Gülhâne Hattı'nın Tahlîli ve Tenkidi	291
Tanzîmat Hakkında Doğru Bir Değerlendirme Yapılamamasının Sebepleri	303
Metternich'in Dikkate Değer Tenkidi	304
Tanzîmat'ın Sebep ve Neticeleri	305
Tanzîmat'ın Hukûkî Neticeleri	307
"Osmanlı hukukçularının etkisi, devletin siyasî etkisinden daha öteye uzamıştır."	308
Arazî Kanunnamesi ve Gerçek Bir Bürokrat Örneği	310
Tanzîmat'ın İktisadî Sonuçları, Hayat Tarzındaki Değişmeler	313
Devletin Tebaasına Hâkim Olamaz Hâle Gelişi	316
Askerî Noktadan Tanzîmat	316
Donanma	317
İdârî Noktadan Tanzîmat	317
Millî Hayat Tarzının Değişime Uğraması ve Sonuçları, Millî Eğitimin Ölümüne Terkedilişi	318
Reşid Paşa'nın azlinden dolayı İngiliz sefirine tarziye vermek!	319
Eğitim ve Okulların Durumu	319
Koca Hüsrev Paşa'nın Azli ve Mehmed Emîn Rauf Paşa'nın Üçüncü Sadâreti	321
Londra Sözleşmesi (15 Temmuz 1840)	322
Mehmed Ali'ye Yapılan Kısıtlamaların Reddi Üzerine Suriye'ye Asker Çıkarılması	324

10 • Dört Muzdarip Padişah

Mehmed Ali ile Yapılan İskenderiye Sözleşmesi ve Kendisine Verâset İmtiyazıyla Mısır'ın Tevcîh Edilmesi	326
En büyük fayda İngiltere'ye Mehmed Ali Paşa'nın Başarısı ve Başarısızlığı	328
Boğazlar Sözleşmesi (13 Temmuz 1842) ve Bunun Türk Târihindeki Yeri	331
Tanzîmat'ın İçerideki Yankıları	334
Topal İzzet Mehmed Paşa'nın Sadârete Getirilişi	334
Sonradan Tahta Geçen Şehzâdelerin Dâr-ı Dünyâyı Teşrifleri	335
Sükûn Devri	336
Seyahat-ı Şâhâne	336
Yönetici Kadro Arasındaki Mücâdelenin Alttan Alta Devamı	337
"Mes'ele-i Cebeliye"nin (Lübnan Probleminin) Ortaya Çıkışı, Sebepleri ve Kısa Bir Müddet İçin Halli	338
Yeniden Karışıklık Çıkıyor	342
Bazı Sosyal Olaylar	346
Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın Yaptırdığı Hastahânenin Açılışı	346
İdâdilerin Açılması ve Tanzîmat'ın Maârif Siyâseti Hakkında Bir Mütâlaa	346
Padişahın Varna'ya Seyahati ve Bu Husustaki Dikkat Çekici Hatt-ı Hümayûn	347
Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'a Gelişi	351
Mehmed Emîn Rauf Paşa'nın Azli ile Mustafa Reşid Paşa'nın Sadâreti	353
Bedirhan Bey Olayı	354
"Üserâ-yı Zencîye Ticareti" (=Zenci Köle Ticareti)nin Osmanlı Ülkesinde Yasaklanması	355
Sadâret Değişiklikleri	356
Dış ve İç Olaylar	358
Avrupa'da 1848 İhtilâlleri ve Türkiye'ye Tesirleri	358
Memleketeyn (Eflâk-Boğdan) Meselesinin Zuhûru ve Baltalimanı Anlaşması	359
Mülteciler Meselesi	361
Mehmed Ali Paşa'nın Vefâtı	363
Şirket-i Hayriye'nin Kuruluşu	363
Padişahın Seyahati	364
"Encümen-i Dâniş" in Açılışı	364
Bir Senede Beş Sadrazam: Reşid- Mehmed Emîn Rauf- (tekrar) Reşid-Âli ve Mehmed Ali Paşa	365
Karadağ Gâilesi ve Geçici Olarak Durması	366
Yine Ruslar, Yine Harb: Kırım Seferi	368
Devletler Rekabetinin Neticeleri Olan "Kutsal Makamlar" Meselesi, Sebepleri; Mençikof'un İstanbul'a Gelişi, Rus Tekliflerinin Reddi, Harbe Doğru Giden Siyâsi Seyir	368
"Kucağımızda hasta bir adam var..."	373
Prens Mençikof'un Kaba Tavırları	374
"Kutsal Makamlar" Meselesi	375
Mençikof'un Gizli İstekleri	376
Ve Savaş: Rus Kuvvetlerinin Memleketeyn'e Girmesi; Barış Girişimlerinin Başarısızlığı	377
Bâb-ı Âlî'nin Harbe Mecbur Kalışı; Beğlikler'in Tahliyesi İçin Rus İşgal Kumandanına Ultimatum Gönderilmesi; Bunun Reddi Üzerine Harbin Fiilen Başlaması	380
Ruslar'la İlk Çarpışma, Kalafat'ın İşgâli, Oltonıça Zaferi	382

Dört Muzdarip Padişah • 11

Kafkas Cephesinde Şevketil Kalesinin Zabtına Karşı Diğer Başarısızlıklar	383
Sinop Fâciası ve Sonuçları	385
Çatana Gâlibiyeti	389
Rusya'ya Karşı İngiliz, Fransız Ultimatomu ve Osmanlılar'la İttifak	390
Çarın Tahriklerine Kanan Yunanistan'ın Yola Getirilmesi ve Tesirsiz Bırakılışı	391
Ruslar'ın Dobruca'yı İstilas; Kalafat üzerine Yapılan Rus Saldırısının Geri Atılması; Müttefiklerin Rusya'ya Harb İlânı ve Gelibolu'ya Asker Göndermeleri; Odessa'nın Bombalanması	392
Silistire'nin Şanlı Müdâfaası, Ruslar'ın Muhâsarayı Çözmek Mecbûriyetinde Kalışları; Avusturya'nın İki Tarafın Müsaadesiyle Eflâk ve Boğdan'ı İşgâl Ederek Tarafsızlaştırması; Varna'da Toplanan Müttefik Kumandanların Kırım'a Asker Çıkarma Kararları	393
Kırım Seferi.....	395
Mustafa Nâilî Paşa'nın Azli ile Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Sadâreti	396
<i>İngiliz Diplomati Canning'in Dikkate Değer Görüşleri</i>	398
Müttefikler'in Kırım'a Asker Çıkarması; Alma Zaferi; Sivastopol'un Muhasaraya Başlanması; Balaklava'nın İşgali ve Buradaki Muvaffakiyet; İnkerman Zaferi.....	399
Kıbrıslı Mehmed Ali Paşa'nın Azli ile Reşid Paşa'nın Sadâreti	404
İstanbul'a Yaralıların Dolması ve İngilizler'e "Asker İstikraz" Edilmesi	404
Kırım'daki Müttefik Ordusunun Çok Şiddetli Geçen Kış Dolayısıyla Kayıplar Vermesi; Ömer Paşa'nın Kırım'a Çıkışı ve Türkler'in Gözleve Muzafferiyetleri; Buna Çok Üzülen Çarın İntiharı	407
Sadrazam Reşid Paşa'nın İstifâsı ile Mehmed Emîn Âlî Paşa'nın İkinci Sadâreti, Ricâl Arasında Bıkkınlık Veren Şahsî Çekişme; Hîve Hanının Osmanlı Hâkanından Yardım Talebi	409
Büyük Bursa Zelzelesi.....	411
Kerç Boğazı'nın İşgâl Edilmesi; Anapa Kalesinin Ruslar'ca Tahrib ve Tahliyesi; Çernaya (Karasu) Hattının Ele Geçirilmesi; Yeşil Tümsük ve Aktabyaların Zabtu; Malakof'a Yapılan İlk Hücûmun Muvaffak Olamaması.....	412
Traktir Zaferi; Malakof'un İkinci Bir Hücûmla Alınması; Bu sebeple Sivastopol'un Düşmesi.....	414
Kılburun ve Özü Harekâtı.....	416
Şark Cephesindeki Durum; Kars'ı Kuşatan Ruslar'ın Yaptığı Büyük Hücûmun Kanlı Bir Şekilde Defedilmesi; Kars Muhâfızlarının Fecî İmkânsızlıklar İçinde İnsanüstü Bir Müdâfaada Bulunmaları; Ömer Paşa'nın Kafkas Harekâtı ve Kars'ın Acı Suku.....	416
Cephelerde Sükûnet, Siyasî Faaliyetlerde Hızlanma, Devletlerin Gâyeleri	418
Viyana Müzakerelerinin Başlaması, Osmanlı Devleti İçin Gâyet Fecî Neticeler; "Viyana Protokolü" ve Bu Husustaki Mütâlaalar	419
Kırım Muharebesi'ndeki Osmanlı Ordusu Hakkında Bir Değerlendirme.....	423
Islahat Hatt-ı Hümayûnu; Hazırlanması ve Okunması (18 Şubat 1856/11 Cumâdelûlâ 1272, pazartesi)	427
Hattın Analizi ve Sonuçları.....	432
Pâris Anlaşması (25 Şubat 1856) Hükümleri ve Bizim İçin Ehemmiyeti	439
Sadâret Değişiklikleri.....	441
Tuna Ağzındaki Adaların Türkiye'ye Bırakılması	442
Selâhaddîn Eyyübî Câmii Meselesi	442

12 • Dört Muzdarip Padişah

Hüseyin Nâîlî, tekrar Reşîd Paşaların Sadâreti; Reşîd Paşa'nın Ölümü ve Âlî Paşa'nın Sadâreti	444
Hicaz ve Cidde Hâdiseleri ve Bunların Sebep ve Netîceleri	446
Memleketeyn (Eflak-Boğdan) Teşkilâtı Hakkında Paris'te İmzalanan Anlaşma ve Bu Beğliklerin Birleşmesi	448
Karadağ Meselesinin Tekrar Patlak Vermesi ve Bir Hudud Protokolü ile İşin Bir Süre Geçti-rilmesi	449
Süveyş Kanalı Hafriyatının Başlaması ve Bunun Doğurduğu Siyasî Netîceler	451
Kuleli Vak'ası; Sultan Abdülmecid'e Darbe Girişimi ve Netîceleri	452
Sadrazam Âlî Paşa'nın Azli ile Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Sadâreti	455
Kafkas Muhâcirlerinin Gelişi Sadârette Yeni Bir Değişiklik Yapılarak Mütercim Rüşdî Paşa'nın Getirilişi, Azli ile Kıbrıslı'nın Tâyini Beynelmîlel Bir Tahkîk Komisyonunun Kurulma-sı Hakkındaki Rus Teklifi ve Netîceleri	456
Cebel-i Lübnan Hâdiseleri; Sebepleri; Müdahale İçin Paris Anlaşması, Fransız Askerinin Beyrut'a Çıkışı; Mümtaz Bir Sancak Hâline Getirilen Lübnan'ın İdarî Teşkilâtına Dâir Be-yoğlu Zabıtnameesi	460
Sultan Abdülmecid Hân'ın Vefâtı ve Şahsiyeti	464

SUNUŞ

BU KİTAP, Osmanlı Cihan İmparatorluğunun; *Devlet-i Aliyye*'nin; yani “*Yüce Devlet*”in yıldızının kararmağa başladığı dönemlerin trajik tarihidir. Bu dönem, o uğursuz Küçük Kaynarca Anlaşması akabinde kaybedilen ve kısa süre sonra Rusya'nın istilasına uğrayarak bizden koparılan “Türk” Kırım'ın, padişahından en uzak köşedeki tebaasına kadar Osmanlı camiasının yüreğini dağladığı tarihten hemen sonra işbaşına gelen, III. Selim Han'dan Sultan Abdülmecid'in vefatına kadar uzayan 62 yıllık süreyi, yani dört padişah dönemini içine almaktadır.

Izdıraplar, krizler, kayıplar, alçalışlar, çırpınışlar ve yalakalıkların dozunu gittikçe artırarak sürüp gittiği, geçmiştekilere benzer kişilikli, vakurane ve kendine has büyüklük ve yiğitliklerin azalarak nadirleştiği; ıslahat, yenileşme, taklit ve değişim adına yapılan şuarsuzca icraatların *Yüce Devlet*'in yöneticilerini bulaşıcı hastalık gibi sardığı, kendi ordumuzu topa tuttuğumuz, fakat “*Yüce Devlet*”i de devrin siyasi güçlerinin oynayacağı durumuna düşürdüğümüz bu krizler dönemini, piyasadaki tarihlerin hepsinden daha ziyade terbiyevî endişeyle kaleme almış olan bir tarihçinin bakışıyla okumanın şart olduğunu düşünerek, bu kitabı hazırladık.

Geçmiş anlatırken kullandığımız kelime ve kavramların, gündelik idrakimizde tam olarak anlamlarını bulamadığımızı, bu yüzden, kriz dönemlerimizdeki sosyal ve siyasi sıkıntıların bugünkü nesillerin idrakine emdirilmesinde zorluk çekildiğini görüyoruz. Bu kavrayış eksikliği, hâlâ özü bakımından aynı olan sıkıntılarımızın çözümüne kafa yoran aydınlarımızın yolunu aydınlatacak ibret ışığını yakmağa maalesef imkân vermiyor. Belki de bu yüzden, biz hâlâ tarih şuuru sahibi bir aydın zümreye –birkaç istisnasıyla- sahip olamadık. İmparatorluğumuzun bünyesinden 200 yıl içinde neredeyse 20 devlet koparılıp sahneye konulduğu halde, 780 bin kilometrekareye sığıştırıldığımız şu vatan parçasında bile varlığımızı sürdürmekte zorlandığımızı farketmiyoruz! Hâlbuki önümüze “problem” diye getirilen hemen her konu III. Selim'den beri, hemen hemen aynı şeylerdir; getirenler de hemen hemen aynı siyasi mahfillerdir; niyetleri de, sunuş tarzları da hemen hemen aynıdır; propoganda tarzlarında bile fark yoktur; sadece terminoloji, kavramlar, kullanılan dil yeni dildir, yeni terimlerdir, yeni kelimelerdir...

14 • Dört Muzdarip Padişah

Bunu görmüş olan Ziya Nur Aksun, yeni nesillere bunu göstermek de istemiş ve kendi vicdanı, idrakı ve kavrayışıyla nesilleri ikaz etmek ve aydınlatmak için tarihini yazmıştır. Biz de onun yazdığını, bugünkü nesil için anlaşılır kıldık...

Ziya Nur Aksun, bakış açısının odağına daima “devlet” fikrini alır, bu anlayışın zemini olarak “ahali”nin “sağlam” diye nitelediği “inanç temellerini ve mukaddeslerini” koyar. Bu ikisi –*devlet*’le *ahali*; yahut *siyasi güç* ile *millî değerler* arasındaki doğrultuya göre, her kademedeki devlet yöneticilerinin ve aydınların konumunu belirler, icraatlarını bu ölçüye vurur; tenkit ve övgülerini buna göre yapar, buna dayanarak hüküm çıkarır... O, eğitmek için tarih yazmıştır; ona göre tarih okunup geçilecek değil, anlaşılıp ders çıkarılacak bir aydın faaliyetidir, onunla devlet ve halkı tanımak mümkündür; onu iyi ve doğru kavramakla *aydın* olunur, *devlet adamı* olunur...

Bu kitapta onun yazdıklarının daha rahat okunup anlaşılması için, ifadelerini açtık, yazdıklarını başlıklarla, resimlerle daha belirgin hale getirerek okuyucuya sunmağa çalıştık. Kitabı, rahat anlaşılabilir bir hale getirdik ve daha güzelleştirdik. Böylece, “*Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı*”ndan sonra “*Darbe Kurbanı Abdülazîz Han*”, “*II. Abdülhamîd Han*” kitaplarının yanına, “*Yenileşme/ Yozlaşma/ Değişim Kıskaçında Dört Muzdarip Padişah*” adını verdiğimiz bu kitabı da koyduk. Ziya Nur Aksun bunun yayınlanacağını biliyordu; ama ömrü yayınlanmasını görmeye yetmedi; 2010 yılı Ramazanının Kadir Gecesinde ebedî âleme göçüp gitti.

Kendisini rahmetle anar, kitabın okunmasını ve faydalı olmasını temenni ederiz.

Erol Kılınc

III. SELİM HAN

(Sultan el-Gâzî Selîm Hân-ı Sâlis)
(1789–1807 M./1203–1222 H.)

Tahta Çıkışı ve Fikirleri

Sultan Selîm, Özü kalesinin kaybı ve müslüman ahâlinin katliâm edilmesinden duyduğu derin üzüntüye dayanamayarak vefât eden amcası I. Abdülhamîd'in yerine, Kızlarağası İdris Ağa mârifetiyle, sabaha yakın Osmanlı tahtına dâvet olundu. İdris Ağa şimşirlikteki dairede ikamet eden Sultan Selîm'in huzûruna çıkarak, usulca yer öptü ve "*Ulu atalarının yüce tahtlarının Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine ihsân buyrulduğunu*" müjdeledi. Bunun üzerine Sultan Selîm, önce amcasının nâşını ziyaret etti. Ağa'nın dünyanın fâniliğini, ebedî olanın ancak Allah olduğunu, onun kullarına merhamet ve adâletle muamele etmesini temennî eden geleneksel konuşmasından sonra, Hırka-i Şerîf dairesine gidilerek duâ edildi. Sonra Bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturtularak bîat töreni yapıldı. (7 Nisan 1789/11 Recep 1203, Salı)

Sultan Selîm tahta geçtiği zaman 28 yaşındaydı. Osmanlı sultanlarının 28'incisi oluyordu. Pederi III. Mustafa tarafından 13 yaşına kadar çok iyi yetiştirilmiş; amcası zamanında da, oldukça serbest bir şekilde, eğitime özen gösterilmişti. Daha şehzadelğinde, devlete musallat olan "rehavetten" şikâyet ettiği, buna çare bulmak için istişareler yaptığı, hattâ eski padişahların sikkelerini tedkik ederek, tahta çıktığı zaman darbettireceği paranın şeklini tasavvur ettiği rivâyet edilmiştir. Arapça ve Farsça ile İslâmî ilimleri tahsil etmiş, ney üflemesini ve tanbur çalmasını öğrenmiş; mûsikî, hat ve şiir ta'lîm etmiştir. "İlhâmî" mahlasıyla güzel şiirler yazan ince ruhlu, zarîf ve hisli şehzâde, kıymetli besteleriyle Türk mûsikîsinin en büyük şahsiyetlerinden biri olmuştur. Askerî, idarî, edebî, ilmî ve bediî sahada târihin en büyük devlet reîslerini yetiştiren Osmanlı hânedanı, onunla mûsikî dalında da bir yıldız vücûda getirmiştir.

16 • Dört Muzdarip Padişah

Sultan Selîm daha şehzâdeliği zamanında Osmanlı Devleti'nin eski şan ve şevketini kazanması için, yapılması gereken uygulamalar husûsunda yakınlarına danışmış; hattâ bu sebeple bir kaç elden Fransa Kralı XVI. Louis ile dahi mektuplaşmıştır. Bu mektuplardan birinde "*Vaktiyle Osmanlı ordularının bütün Avrupa kuvvetlerini mağlûp ettiğini, o zaman batılıların askerlikten anlamadığını, bu sanatı Türklere öğrenerek bu hâle geldiklerini, bu sebeple kendisinin atalarının kanunlarını hâlihazır ihtiyaçlara göre yeniden canlandırmaya gayret edeceğini*" bildiriyor; bu hususta Fransa'nın Devlet-i Aliyye(=Yüce Devlet)'ye çok faydalı olabileceğine işaret ediyordu. Sultan'ın daha şehzadeliğinde taşıdığı şu fikirler, devlet ve millet hakkındaki çok kıymetli gayret ve endişelerini dile getirmektedir. Fakat ne yazık ki, bu samîmâne telâkkileri, etrafındaki çok yetersiz ve milletin eğiliminden habersiz kimseler tarafından, idarî ve sosyal bünyeye oturtulamamış; kendisinin felâketi ile milletimizin bu güne kadar uzayan ızdıraplarına sebep olmuştur. Daha şehzadeliğinde:

*Lâyık olursa cihânda bana taht-ı şevket;
Eylemek mahz-ı safâdır bana nâsa hizmet.*

(Bir gün bana iktidar makamı lââyık görülürse, halka hizmet etmek benim için safânın ta kendisidir.)

diyen hükümdar, bu samîmî emelinde muvaffak olamamış görünmektedir.

Muharebeye Devam Kararı ve İlk Tedbirler, Malî Sıkıntıya Karşı Saltanatın Büyük Gayreti

Tahta çıkışından hemen sonra yeni sultanın, geleneğe göre taklîd-i seyf (kılıç kuşanma) merâsimi bittikten sonra cuma selâmlığına çıkması gerekirken, "*Ferâizi îfâ an'anâta riayetten evlâdır.*"(yani: Farzları yerine getirmek geleneklere uymaktan önce gelir.) diyerek, daha evvel çıkmış ve bu da ahâli indinde eskiden beri süregelen Osmanlı töresine uymamak tarzında yorumlanıp, hoş karşılanmamıştır.

Bundan sonra seferde bulunan Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem (=Başkomutan) Koca Yusuf Paşa'ya, makamında bırakıldığı bir hatt-ı hümayûnla tebliğ edilmiş; "düşmandan intikam alınmadıkça gazâ kılıncının elden bırakılmayacağı", bu sebeple "seferle ilgili tedbirlerin alınmaya devam edilmesi" bildirilmiştir. Bu hatt-ı şerîf, ordu-yı hümayûnda(=imparatorluk ordusunda) merâsimle okunmuştur. Saltanat değişikliği Osmanlı toplumunda savaş isteklerini daha da kuvvetlendirmiş; Avusturya'ya indirilen darbenin, bu defa Rusya'ya yöneltilmesi ve Kırım'ın muhakkak surette geri alınması beklenmiştir. Ahalide uyanan bu büyük gayret dolayısıyla, barış için aracılık eden yabancı devletlerin istekleri kabul edilmemiştir. Hazinesinin hâli dolayı-

sıyla cülûs bahşîşi düşünülemedi; ancak bir *kıst*'ın verilmesi mümkün olabilmiştir.

Bu sırada mâlî sıkışıklıktan çok bunalan, aldığı tedbirlerin de dedikoduya yol açtığını gören sultan, vezirlerine yazdığı bir hat'ta, şu mânidâr şikâyeti yapmıştır:

"Devletin gelir ve gideri artan sefahatı hepimizin malûmudur. Eğer bana şimdilik kuru ekmekle yetin deseniz, ben razıyım. Eğer ben birine saldırsam, pederi de böyle idi diye dile getirirler. Siz bana söyleyin Allah aşkına! Devlet elden gidiyor, sonra fayda vermez; ben bildiğimi size söyledim; siz de devletten pay sahibisiniz."

Şu ifadeler, devleti için her türlü fedakârlığa hazır, fakat bir şey yapamamanın derin ve acı ızdırabına düşmüş bir hükümdarın, ölçülmez samimiyetle dolu yakarıları olarak görülmektedir. III. Selîm, cephede bulunan sadrazamın para, asker ve malzeme talepleri karşısında, bunları karşılayamamanın en acı sorumluluk duygusuyla çırpınır. Her ne suretle olursa olsun, yevmiyeleri *mahlûlden*¹ verilmek üzere, her ortaya on nefer topçu ilâvesini emreder. Defterler önüne konarak, mahlûl olmadığı söylenir ve bunun uygulanması için senelerce beklemek gerektiği bildirilir. Sultan Selîm ızdırap içinde kaymakama:

"Allah Allah! Bu ne keyfiyettir? Her şeyde hak setr olunmuş (gerçeğin üstü örtülmüş)! Tıraş için huzuruma gelen berberlerden ikisi 'topçu esâmemiz var' deyip naklettiler. 'Asker' denilse, 'ne yapalım sefere gidecek vazifeli askerimiz yok' cevabı verilir. 'Tahrîr olunsun (yazılsın)' denilse, 'beytûlmâl'de akçe yok' denilir. 'Buna bir çare' denilse, 'şimdi vakti değildir ocaklara taarruz olunmaz (ocakların üstüne gidilmez)' denilir. Biz demeyiz ki herkesin elinden alınsın, ammâ mahlûl oldukça (yer açıldıkça) ehline verilsün. Eğer bu söz hak değilse, razı olunmasın. Hakka razı olup, muîn olmayamı Allah kahreylesin! İşte böyle böyle memleket elden çıkıyor."

yollu bir hat çıkarır. Bu hat, büyük ümitlerle devletin başına geçen genç ve hassas hükümdarın, milletine arzu ettiği hizmeti yapamamasının ızdırabını dile getirir. Bu acıklı durum karşısında Sultan, taarruz harbinden ziyâde, savunma harbinin lüzûmlu olduğuna inanır ve müstahkem mevkiileri kuvvetlendirmeğe çalışır. Nerdeyse yirmi senedir kısa aralıklarla devam eden muharebeler, memleketin vergi kaynaklarını çok sarstır. Ahali "tekâlif-i harbiye"(savaş vergileri)nin birbirini takip etmesinden ızdırap içindedir. Diğer taraftan mukataa iltizamları üzerinden yapılan spekülasyonlar, ahaliye ağır yükler yüklemiştir. Vergi tahsilinde zulümler de yapılmaktadır. Bütün

¹ *Mahlûl*: İdarî bir terimdir. Vâris bırakmaksızın ölen kimseden kalan arâzi, emlak ve cihet hakkında kullanılır. Bunlar sahihsiz ve boş kaldıklarından, her türlü tasarruf hakkı hazineye ait olur, hazine de bunları dilediklerine kanun ve nizam çerçevesinde devredebilirdi. Burada, bu işten artacak gelirden faydalanmak gâyesi düşünülmüştür.

18 • Dört Muzdarip Padişah

bunlar çok müşfik ve hassas olan padişahı derinden sarsmaktadır. Selîm bu ızdırabını kaymakama yazdığı bir hatta şu samîmî ifadelerle dile getirir:

"Hükûmet memurlarının yapmadıkları zulüm yok; yarın Cenâb-ı Allah rûz-ı cezada cümlemizden suâl eder; ne cevap vermeli? Sana tenbîh ettiğim hususu se-mahatlı efendi dâimizle ve sair efendi dâilerimizle ve rical-i devletle birer birer müzakere edip, def ilâcını bulup arz edesin. Ben doğru sözden muğber olmam. Devletimize hayırlı olan ne ise, hakikatiyle bana bildiresin."

Sadâret kaymakamı ve devlet ricâlini şiddetle azarlayan bu ifadelerde de sultanın, memleketi ve milleti üzerinde çok yüksek bir mânevî sorumlulukla dolu titreyişleri sezilir. Sultan savaşın devam etmesi dolayısıyla lüzumlu kararların alınması için genel bir *meşveret meclisi*'nin toplanmasını sağlar (20 Şâban 1203/ Nisan 1789).

Revan Köşkü'nde yapılan bu toplantıda yeniden dış istikraz (=borçlanma)² meselesi üzerinde durulur. Cevdet'in tabiriyle bu münasebetler sonucunda "Her taraftan akçe yerine varaka-i itizâr (mazeret bildiren yazılar) ile cevâb-ı yeis (üzgünüz cevabı) alınır."

Bunun üzerine hükûmet, altın ve gümüş kap-kacaklardan düşük ayarlı sikke bastırılmasına karar verir. Padişah saraydaki altın ve gümüş eşyanın hemen hepsini darphaneye gönderir. Diğer devlet ricali ile vâliler de bunu örnek alırlar ve Şeyhülislâm silâhlarla mühürler dışında, bütün bu çeşit eşyanın kullanılmasını yasaklayan bir hüküm çıkarır. Bu fetvâ, devleti mukaddes bir varlık kabul eden Osmanlı ilmiye sınıfının târih boyunca ortaya koyduğu büyük devlet şuûruna işâret eder. Sultan, devlet ricâline biraz daha sert bir şekilde hitâb etmek lüzûmunu hisseder ve "Allah içimi bilir; kendim için değil, her kim dîn ü devlete hiyânet ederse başını keserim ve yerine adam bulurum; evlâdım olsa himâye etmem." diye azarlama yazısı çıkarır. Şu cümleler, devleti şahıslarından çok yüksek gören, kendilerini ona en fazla hizmetle yükümlü sayan Osmanlı hükümdarlarının karakteristik özelliklerini dile getirir. Bu, hemen bütün hatt-ı şerîflerinde zikrettikleri ve "dîn ü devlet" tâbiriyle ifade ettikleri iki mefhumu, birbirinin ayrılmaz parçası görmelerinden kaynaklanıyor. Bu sebeptendir ki, devlet başkanlığı hizmette, yükümlülükte ve sorumlulukta reîslik olarak görülür. Bu anlayışla dolu olan Selîm Han ve ricâli, saraylardaki altın ve gümüşe kadar her şeylerini dîn ve devlet yolunda kaybederler.

Bu suretle, İsveç'in ısrarlı şekilde talep ettiği nakdî yardım kısmen karşılanmış olur ve hazineye "görünürde bir genişlik" gelir. Ayrıca ahalinin zarar görmemesi için mümkün olan idarî tedbirler alınır. Harb hâlet-i rûhiyesini

² Bu *dış borçlanma*, hazinenin mutad gelirlerini sağlayan vergi kalemlerinden olmayan, resmî vergi dışında olan kaynaklardan borçlanma suretiyle elde edilmesi düşünülen hazine girdileri için kullanılan bir terimdir. (Nâşir)

III. Selîm Han

kuvvetlendirmek için, eğlence yerleri hakkında sınırlamalara ve işret mahallerinin kapatılmasına karar verilir.

Tuna Cephesinde Rus Saldırısı ve Barış Girişimlerinin Reddi

Bu sırada Rusçuk'ta kışlayan Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa, sefer mevsimi gelmiş bulunduğundan, ordu-yi hümâyûnu sahraya çıkardı. O esnada Boğdan'da bulunan Rus kuvvetleri Tuna'nın berisine geçme hazırlığında idiler. Büyük bir Avusturya ordusu da, bu harekete yardım etmek durumunda bulunuyordu. Diğer taraftan bir kısım Moskof askeri de Bender'i kuşatmakla meşguldü. Düşmanın harekâtından haberdar olan sadrazam, onu şaşırtmak için Kalas'a bir miktar kuvvet sevk etti. Bunu haber alan Ruslar, buraya yüklendiler. İbrahim Paşa kumandasında 6 bin Osmanlı askeri, kendilerinden kat kat üstün düşman karşısında kahramanca çarpıştılar ve üçte ikisi şehâdet şerbetini içtiler. Pek çok kayıplara uğrayan düşman Kalas'a girdiyse de, Osmanlı askerinin gelişi üzerine şehri yakarak çekildiler. (Mayıs 1789)

Sadrazam vaziyeti İstanbul'a bildirdi ve para, asker, malzeme talebinde bulundu. Bir taraftan bunun temini için çırpınan padişah, diğer taraftan Fransa ve İspanya'nın yaptığı barış aracılığı tekliflerini kabul edemedi. Hattâ "*Harb taraftarı olan asker ile ahâlinin laf edeceklerinden çekindiği için*" bu tekliflere

20 • Dört Muzdarip Padişah

kulak asılamadığı gibi, o konuda laf etmeye cesaret bile edemedi. Bu husûsta mürâcaat eden Fransa sefirine, tercümanı vasıtasıyla, "Kırım'ın geri alınması gibi semere hâsıl olmadan bu aracılıktan ne çıkacağı" soruldu. Sefir "Savaşmadan Kırım'ın geri alınmasının imkân dâhilinde olmadığını, bunun münâsîp bir vakte bırakılmasının lüzumlu bulunduğunu" bildirdi. Bir müddet sonra Fransız sefiri devletinden aldığı tâlimâtı bildirerek, harbden evvelki vaziyet aynen kabul edilmek üzere, Avusturya ile tek başına barış için arabuluculuk edebileceklerini bildirdi. "Savaş halinin zorluklarını analiz ederek Moskof'tan intikam alınmak üzere, yalnız Avusturya ile barış yapmağa padişahın meyli hâsıl olunca", kendisine bu husûsta izin verildi.

Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Azli ve Cenaze Hasan Paşa'nın Sadâreti

Münferit barış için bu temaslar yapılırken, bazı özel durumları imparatorluk ordusunda etkisine ve itibarına gölge düşürdüğü ve Kalas'ta başarı gösteremediği dikkate alınarak, Sadrazam Koca Yusuf Paşa azledildi. Gayretli, hamiyetli, cesur bir asker olan paşanın azli, Cezâyirli'nin kapdân-ı deryâlıktan uzaklaştırılması üzerine beklenilmiş; fakat ancak şimdi uygulanabilmişti. Tıpkı eski efendisi gibi devletin ancak kadîm geleneklerine ve asırlardan beri onu dünyanın en büyük kudreti hâline getiren yüksek prensiplere bağlı kalınmak sâyesinde kuvvetleneceğine inanan paşanın azli, padişah üzerinde etkili olmaya başlayan yeni ricâlin tesiriyle olmuş görünmektedir (7 Haziran 1789/13 Ramazan 1203). Paşa'nın bu birinci sadrazamlığı üç buçuk seneye yakın devam etmiştir. Yerine, önceleri "Kethüda", sonraları da sadaret mührünü hasta döşeğinde almış olmasından dolayı "Cenaze" lakabıyla anılan Hasan Paşa tayin edilmiştir. Bu suretle Muhâdiye, Şebeş ve Lugoş galibiyetlerinde gösterdiği gayretler de devletçe takdir edilmiştir. Hasan Paşa sadarete geçer geçmez, cephelelerdeki askerî hazırlıkları ilerletmiştir.

İsveç'le İttifak Yapılması

Bu esnada İstanbul'da, Ruslar'a karşı ortak hareket etmekte olan İsveç'le Beykoz'da bir ittifak anlaşması imzalanmıştır (11 Temmuz 1789/17 Şevval 1203). Dört maddeden ibaret olan bu antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti, harbe devam edebilmesi için senede ikişer bin olmak üzere, 20 bin keselik malî bir yardımda bulunacak, iki taraf da birbirinden ayrı sulh yapmayacaktı. Maalesef bu ittifakın pek bir faydası görülmemiş ve İsveç de antlaşma hükümlerine zıt olarak, bir müddet sonra tek başına sulh yapmıştır.

Fokşani Ric'ati

Diğer taraftan Serdâr-ı Ekrem Yaş kasabasında toplanmış olan düşmana karşı 25 bin kadar askerle Kemankeş Mustafa Paşa'yı gönderdi. Kendisi de Rusçuk sahrasından hareket ederek, Silistire'ye geldi ve noksanların ikmaline uğraştı. Serdar burada padişah'tan bir name aldı. Bunda Tuna boyundaki kalelerin oluşturduğu savunma zincirinin mutlak surette korunması isteniyor; bunun için de Boğdan'ın kurtarılması, Yaş'taki Rus kuvvetlerinin üzerine gidilmesi isteniliyordu.

O esnada serasker tayin edilen Kemankeş Mustafa Paşa Yerköy'den Tuna'yı geçmiş; Bükreş'i de arkasında bırakarak Eflâk-Boğdan hududu üzerindeki Fokşani kasabasına gelmişti. Paşa, yaptırdığı keşifte Avusturya ve Rusya kuvvetlerinin ayrı mevkiilerde bulunduğunu anlamış ve bunları teker teker mağlûp etmeyi kararlaştırmıştı. Fakat 10 bin kişilik bir Rus kuvvetinin başında bulunan Suvarof, kendisinden daha fazla bir fırkaya kumanda eden Avusturya Prensi Koburg'la anlaşarak, seraskere saldırdı. Mustafa Paşa Rus taarruzunu karşılayıp mukabelede bulunurken, Avusturya kuvvetleri de sol yandan Osmanlı askerine bindirdiler. İki ateş arasında kalan serasker mağlûbiyete uğradı. Osmanlı ordusundan büyük bir kısmı şehîd oldu; ağırlıklar düşmanın eline geçti. Ordunun sağ kanadı, savaş alanında sonuna kadar dayandı ve harbden el çekmedi. Hattâ meydanda kalan 200 kadarlık bir yeniçeri bölüğü civardaki bir manastıra girip şiddetle direnmeye devam ettiler. Üzerlerine yapılan düşman hücumlarını püskürttüler; bir Avusturya kumandanını öldürdüler. Sığındıkları yer şiddetli top ateşine alındığı halde, şehîd oluncaya kadar savaştılar. Nihayet mukaddes saydıkları dîn ve devletleri için, şehâdet şerbetini içtiler ve milletimizin hâtırasında, Osmanlı askerinin destânî kahramanlıkla dolu bir tablosunu çizdiler (1 Ağustos 1789/9 Zilka'de 1203).

Buza (Buseu) Bozgunu ve İsmail Zaferi

Mağlûbiyet haberini alan ve çok üzülen sadrazam, hemen 3 bin kişilik bir yardım kuvvetini önden sevk ettiği gibi, kendisi de Silistire'den kalkarak dokuz günde Maçin'e vardı. Burada padişah'tan eski emirleri pekiştiren bir hatt-ı hümayûn alındı. Bu münasebetle toplanan divanda padişah hattı okundu ve sadrazam, heyecanlı ve duygulu bir ifade ile "*Veziyeti bir tarafa bıraktığını, şimdiye kadar kendisinden incinmiş olanlar varsa bunu bağışlamalarını, Allah rızası için hatırlarına geleni çekinmeden söylemelerini, bunun dîn-i mübinin emri olduğunu, birlik ve beraberliğe uygun hareket etmenin lüzûmunu*" bildirdi. Yapılan müzakerede İbrail'e doğru hareket kararlaştırıldı ve İsmail seraskeri Hasan Paşa'ya, Kuban Hanı ile Eflâk Voyvodasına da yapılacak harekâtteki görevleri bildirildi.

22 • Dört Muzdarip Padişah

Bu esnada padişahın son derece yüreklendirici ve tesirli bir hatt-ı hü-mâyûn daha alındı ve orduya tâميم edildi. Bunda Sultan Selîm, ulu atalarının bu kadar memleketleri, gâzi askerlerinin gayret ve hamiyetleriyle aldığını zikrediyor; padişahları pederleri bilen dilâverlerin nihâyetsiz itâatlerini anlatıyor; Moskofların, kraliçeleri olan bir kadının gayreti için harb edip, beş yüz senedir din düşmanlarına galebe etmekte bulunmuş olan Devlet-i Aliyye'ye (Yüce Devlete) zarar verdiklerini anlatarak, harbin acı hâdiselerini şöyle dile getiriyordu:

"Din düşmanları istilâ ettikleri vilâyetlerimizde tertemiz etekleri yabancı görmemiş ve nice peygamber neslinden olan müslüman kızlarını, kadın ve çocuklarını esir edip ırzlarına musallat oldular ve bunca çocuğu bâtil dinlerine soktular. Yazık, bin kere yazık! İslâm gayreti ne oldu? Ben şehzade iken bunları duyup kan ağladım ve gayretimden gözlerime uyku girmezdi. İslâma bu hareketleri eden din düşmanlarının niyetlerini düşünmek gerekli değil mi? Dünya çabuk geçer, ne kadar yaşasak da sonunda ölümden kurtuluş mümkün değildir. Şimdi düşmanın eline esîr düşmüş olan bu kadar kız, kadın ve ana-babasından ayrılmış çocuklar mahşer gününde yakamıza yapışacaklardır. Benim sizlerden esirgediğim hiç bir şey yoktur. Padişahların zimmetine düşeni yapıyorum. Sizlerden istirhamım gayret kemerini kuşamp... Allah'ın fazlı ile düşmandan intikam almaya çaba sarf etmenizdir. Benim duam sizinle bilebilir. Cenâb-ı Hak cümlelerinizi mansur ve muzaffer eylesin. Âmîn."

Şu nâme-i hü-mâyûn padişahın ızdıraplarını dile getirmekte, duyduğu mânevî sorumluluğun büyüklüğüne işâret etmekte, son derece yüksek hasasiyetini yansıtmaktaydı. Mektubun okunması ordudaki gayreti artırdı ve sadrazam, kumandanlarla yeni bir toplantı yaparak, bütün askerden, düşmandan yüz çevirmemek üzere sözler alındı. Bundan sonra İbrail'e geçildi ve Buseu suyu güneyindeki Tanca sahrasına konuldu. Düşmanın hareketi göz önüne alınarak, Buseu suyuna kurulan köprüden geçildi ve Fokşani güneyindeki Remnic suyuna varıldı. Burada Abdi Paşa emrindeki öncüler keşif için ileri sevk edildi. Bunlar Fokşani yakınında 500 kişilik bir düşman süvari birliğine rastlayarak, mağlûp edip döndüler. Bu sırada yağın şiddetli yağmurlar dolayısıyla Remnic (Remnik) suyu taşmıştı. Bu sebeple ordu karşıya geçiş için bir iki gün bekledi. Bu müddet içinde vakit kaybedilmiş ve Osmanlı ordusu tarafından tutulması kararlaştırılmış olan mevkiilerin düşman tarafından tutulduğu anlaşılmıştır.

Tam bu sırada orduya gelmekte olan Serasker Kemankeş Mustafa Paşa'nın 500 kadar süvarisinin Rus hücumuna uğradığı haber alınmış ve çarhacı bulunan Abdi Paşa, serdardan izin almadan hareket ederek, askerini "levent cengi" denilen düzensiz taktikle düşmana saldırtmıştır. Top ve tüfenk sedâları, siperde bulunan askere aksetmiş; onlar da mevkiilerini terk ederek savaş alanına doğru ilerlemişlerdir. Buna mukabil, Serasker Kemankeş Paşa'nın

kuvvetine yüklenen Rus generali Suvarof, onu geriletmiş ve arkasından gelen Abdi Paşa kuvvetleriyle mücadeleye başlamıştır. Bu sırada bir miktar süvari ile Remnik suyunun karşısına gelmiş bulunan serdarın maiyeti de savaş alanına at koşturmuştur. Serdar yaya askerinin tuttuğu siperlere gelince, burda da kuvvet bulunmadığını görmüş; maiyet kumandanlarının hatalı hareket ettiğini anlamış ve endişelenmiştir. Nitekim serdarın korktuğu başına gelmiş; düşmanın esas kuvvetine karşı, ateş kudretini nakletmeden süvari muharebesine kalkışan Osmanlı öncü kuvveti, yavaş yavaş gerilemeğe başlamıştır. Bunu fırsat bilen düşman, ateş kudretini buraya yoğunlaştırarak, Abdi Paşa emrindeki süvarileri kaçmaya mecbur etmiştir. Bunlar, muharebe için ileriye hareket etmiş olan Osmanlı piyadesi üzerine gelmişler ve onları da kaçışmaya mecbur etmişlerdir. Bu kaçış, kitlevî hareketlerde daima görüldüğü üzere, lüzumsuz ve fecî bir paniğe dönüşmüştür. Serdar vaziyeti görünce, bunun önüne geçmek için ileri atılmış; yayaları sipere yerleştirip, süvariye sağ ve sol yanlara almak istemiştir. Fakat buna muvaffak olamamış; şiddetli bir paniğe kapılmış olan askere emir dinletmenin imkânını da bulamamıştır. Bunun üzerine çadırına gelmiş, burada yeis ve hiddetinden ağlayarak bir müddet dinlenmiş ve sonra Buseu suyu kenarına dönmüştür (22 Eylül 1789/2 Muharrem 1204). Burada da asker, panik psikolojisinden kurtulamamış; telâşla birbirine girip telefata sebep olmuştur.

Bu hengâmede Reîsülküttâb Hayri Efendi'nin de boğularak vefat ettiği rivâyet edilir. Serdar orduyu toparlayıp İbrail'e gelmiş ve buradan hâdisenin tafsilâtını bildiren bir mektubu Dersaâdet'e göndermiştir. Tarihlerimizde "*Boza Bozgunu*" namıyla bilinen bu mağlûbiyetin neticeleri fena olmuş; "Bender, Akkerman ve Kili'nin Rusyalı tarafından, Belgrad'ın dahi Nemçelü canibinden zabtına" sebep olmuştur. Bu mağlûbiyette asker ve malzemece bir hayli zayiata da uğranılmıştır. Kendilerine Bükreş yolu açılmış bulunan müttefikler ise, ileri harekâta girişmemişler ve yerlerine dönmüşlerdir.

Osmanlı ordusunun serdar emrindeki kuvvetlerine karşı çıkan, Rus ordusunun sağ kanadı idi. Ruslar'ın asıl kuvvetleri ise Potemkin emrinde bulunuyor ve onun karşısında da Osmanlı cephesinin sağ kanadı kumandanı Serasker ve İsmail muhafızı Cezâyirli Hasan Paşa yer alıyordu. Ruslar Boza gâlibiyetlerinin ertesi günü Potemkin'in emriyle İsmail'e karşı general Saltikof kumandasında genel bir saldırıya giriştiler. Gâzi Hasan Paşa bir karşı taarruzla düşmanı mağlûp etti ve şiddetli tâkiplerle düşman ordusuna ağır kayıplar verdirdi (23 Eylül 1789). Bu suretle Boza bozgununun intikamı alınmış oluyordu. Fakat bu zafer Osmanlılar için büyük neticeler vermedi.